

Круглов К. О., Блинова О.Є. Наукові підходи до структури соціального капіталу закладів вищої освіти // Суспільство і особистість у сучасному комунікаційному дискурсі : Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 9–10 квітня 2020 р.) / редкол.: В.Л. Погребна, В.М. Попович, Н.В. Островська, Т.О. Серга та ін. [Електронний ресурс] Електрон. дані. – Запоріжжя : НУ «Запорізька політехніка», 2020. – 1 електрон. опт. диск (DVD-ROM); 12 см. – Назва з тит. екрана. – С.612-617.

Круглов К. О.,
аспірант кафедри загальної та соціальної психології
Блинова О. Є.
доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри загальної та соціальної психології
Херсонський державний університет, м. Херсон, Україна

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО СТРУКТУРИ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

В останній час поняття «соціальний капітал» викликає особливий інтерес у психологів, оскільки воно, як відмічає О. М. Татарко, «за своєю суттю є психологічним». Аналіз наукової літератури дозволив сформулювати таке визначення даного поняття: «соціальний капітал – основа, засіб та результат встановлення та збагачення відносин людини з іншими людьми, що проявляється в когнітивному, емоційному та поведінковому компонентах» [7]. Слід відзначити, що більшість досліджень, які присвячені поняттю «соціальний капітал», належать до соціології та економіки.

Категорія соціальний капітал виникла у соціології стосовно до сфери шкільної освіти (Л. Дж. Ханіфан, Дж. Коулман), потім ідеї розвивались у соціальній та педагогічній психології. Соціальний капітал полікультурного суспільства розглядається у роботах О. М. Татарко, Н. Р. Малікової, А. В. Рожкової (студентство Польщі, Литви, України, Чехії), Л. Г. Почебут, Л. В. Марарица розглядають соціальний капітал особистості та стратегії його накопичення та використання, відмічають його роль у соціальній мобільності; дослідження Т. А. Нестика присвячено соціальному капіталу організації [5]. П. М. Шихирев визначав соціальний капітал через якість зв'язків [9].

В структуру соціального капіталу для груп О. М. Татарко включає: довіру (міжособистісну, інституційну), толерантність до представників інших груп, громадянську ідентичність (її характеристики, наприклад, виразність та міра позитивності), сприйняття групами соціального капіталу суспільства [7]. Н. Р. Малікова виділяє довіру (як провідний індикатор соціального капіталу), соціальну згуртованість, позитивну та «сильну» групову ідентичність, толерантність [цит. за 2]. Т. А. Нестик в структурі соціального капіталу для організацій виділяє дві групи компонентів: змістовні та структурні [5]. До змістовних характеристик належать: рівень організаційної довіри, низка характеристик корпоративної культури, організаційна ідентичність, схильність співробітників до внутрішньоорганізаційної про соціальної поведінки, соціокогнітивні характеристики організації (опора у спільній діяльності на групові уявлення, наявність командних ментальних моделей), правила обміну та санкції за їх порушення. До структурних характеристик автор відносить: конфігурацію, сталість та тісноту соціальних мереж в організації, інтенсивність участі співробітників організації в неформальних спільнотах [5].

Розглядаючи проблему значущості інших людей та відносин з ними на етапі професійної діяльності в організації, слід врахувати, що одним із важливих процесів функціонування будь-якої організації є комунікації. Різні види комунікацій в організації здійснюють різними співробітниками.

Внутрішні комунікації, в яких беруть участь всі співробітники організації, бувають горизонтальними та вертикальними. Тобто інформація передається між співробітниками підрозділів однакового рівня ієрархії або між співробітниками підрозділів різних рівнів ієрархії. При цьому можлива передача інформації від підлеглого до вищого керівництва (висхідні) або від керівника до підлеглих (низхідна). Як правило, в організації існують певні схеми таких комунікацій (формальні). Водночас існують неформальні канали передавання інформації, тобто через систему особистих відносин. Крім того, всі співробітники організацій беруть участь у вербальних (накази, розпорядження, звіти) та невербальних комунікаціях (міміка, жести тощо).

Таким чином, соціальний капітал може бути локалізованим на рівні індивіда, неформальної соціальної групи, формальної організації, спільноти, етнічної групи та нації, тобто соціальний капітал належить групі та може бути використаний групою або індивідами, які належать до даної групи.

Дослідники А. Л. Свенцицький та Т. В. Казанцева вважають, що з метою різнобічного підходу до проблем соціального капіталу доцільно звернути особливу увагу на феномен соціального капіталу окремої особистості. На їх думку, мірилом такого капіталу виступає багатство соціальних зв'язків даної особистості. Якщо у тієї чи іншої людини є багато знайомих, які доброзичливо налаштовані до нього, то можна стверджувати, що людина має своєрідне багатство – соціальний капітал. Наявність такого капіталу передбачає можливість індивіда не тільки звернутися за допомогою, але й у певній спосіб підтримати того чи іншого учасника своєї соціальної мережі [6]. В їх дослідженні виділяється широка різноманітність тактик, які застосовуються людьми для накопичення свого соціального капіталу у повсякденній взаємодії з іншими. Отримана факторна модель соціального капіталу особистості відображає традиційне виділення двох орієнтацій особистості: на інших та на себе [6].

Для формування соціального капіталу необхідні три основних елементи – соціальні мережі, спільні норми та довіра, які разом створюють специфічну форму капіталу. І такий підхід притаманний багатьом дослідженням – дослідники відмічають його потрійну структуру: норми, довіру, мережі. Ці елементи пов'язані один з одним: мережі є необхідними для передавання інформації, налагодження контактів, вони сприяють розповсюдженню норм взаємодії, норми та довіра укріплюють та сприяють розширенню мереж і контактів та зниженню трансакційних витрат при взаємодії [1; 2; 10; 11].

Існує цілий ряд можливих варіантів розділення соціального капіталу, беручи до уваги його різні аспекти – залучені сторони, відносини, зв'язки між учасниками тощо. Однією із найбільш розповсюджених класифікацій, автором якої є Р. Д. Патнем, та яка пізніше була доповнена та іншими дослідниками, ґрунтується на співвідношенні характеристик, створюючи дві або іноді три групи соціального капіталу [3; 4; 5; 9]:

- Поєднуючий (перехідний або капітал, що пов'язує) соціальний капітал ґрунтується на так званому «мостовому принципі» (bridg-ing social capital);
- Згуртований, який заснований на принципі тісних зв'язків (bonding social capital);
- Інституційний соціальний капітал надає суспільству можливість для більш тісної співпраці (linking social capital).

Ще один вид соціального капіталу – капітал, що заснований а слабких або сильних зв'язках [10]. Сильні зв'язки надають більш інтенсивну форму підтримки. У більшості людей є дуже мало сильних зв'язків, які компенсуються низкою слабких зв'язків. Слабкі зв'язки мають низку переваг, у тому числі доступ до інформації, проте такими зв'язками більш складно керувати.

Досліджуючи можливості накопичення соціального капіталу у системі освіти, фахівці до змістовних аспектів соціального капіталу відносять міжособистісну та міжгрупову довіру у навчальному закладі, соціальну ідентичність, довгострокову орієнтацію студентів, їх позитивне уявлення про своє майбутнє, а до структурних компонентів – соціальні мережі та

спільноти (різні форми спільної навчальної, трудової, спортивної діяльності, студентські клуби, неформальні молодіжні групи т.ін.) [3; 4; 8].

У визначеннях соціального капіталу часто можна зустріти категорію «відносини» або «стосунки». Наприклад, Н. К. Губіна та Т. Ю. Мельниченко досліджують цінності та практики партнерських відносин, які складаються в університетській спільноті. В умовах ринку університети починають розглядатися як середовище формування та становлення людини, яка здатна до нарощування свого соціального та інтелектуального капіталу [цит. за 3]. Процес модернізації університету можливий при переході до нових взаємовідносин, які формують певну модель партнерських відносин.

Розглядаючи проблему значущості інших людей та стосунків з ними на етапі професійного навчання Е. В. Креховец, О. В. Польдин відмічають, що, незважаючи на чітку полісферність життєдіяльності сучасного студента, характер його відносин із однокурсниками та педагогами є для нього референтним. Оцінюючи відносини міжособистісної значущості у системі «студент – студент» та «педагог – студент», він зафіксував певні загальні висновки [4]:

По-перше, інтрагрупова статусна непаритетність системи міжособистісних відносин в навчальних студентських групах принципово впливає на особливості взаємодії їх членів. По-друге, система міжособистісних пріоритетів, яку демонструють викладачі, оцінюючи своїх студентів, ілюструє достатньо чітко врахування педагогом інтрагрупового статусу студентів. По-третє, така змінна як «рівень соціально-психологічного розвитку» у навчально-студентській групі може розглядатися як евристичний інтерпретаційний ключ при аналізі емпіричних даних, які стосуються особливостей міжособистісних стосунків не тільки у системі «студент – студент», але і в системі «викладач – студент» [4; 8]. Феномени «соціальний капітал» та «соціальна компетентність» можна розглядати як комплементарні та взаємозумовлені, оскільки, з одного боку, соціальний капітал сприяє формуванню, розвитку, появі соціальної компетентності студентів, з іншого боку, соціальна компетентність, зокрема, така її складова як компетентність у спілкуванні, сприяє розширенню соціальних мереж, а просоціальні цінності та особистісні якості, що входять до соціальної компетентності, заважають використанню соціального капіталу у вузькогрупових інтересах.

Процеси формування соціальної компетентності студента та накопичення його соціального капіталу відбуваються успішно, якщо в університеті створено для цього спеціальні умови, акцентується суб'єктність студентів, застосовуються ресурси університету та соціокультурні ресурси міста.

Список використаних джерел

1. Блинова О. Є., Круглов К. О. Значення соціального капіталу для психологічного благополуччя співробітників. *Інсайт: психологічні виміри суспільства : наук. журн.* Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2019. Вип. 1. С.72-78.
2. Блинова О. Є. Соціально-психологічна адаптація вимушених мігрантів: підходи і проблеми вивчення феномена акультурації. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки.* 2016. №3(1). С. 111–117.
3. Вінков В. Ю. Соціально-психологічні особливості набуття молоддю соціального капіталу. *Вісник ОНУ. Серія : Психологія.* Т. 18. Вип. 24. 2013. С. 62–69.
4. Креховец Е. В., Польдин О. В. Социальный капитал студентов сквозь призму социальных сетей: анализ структуры и ключевых акторов. *Вопросы образования.* 2016. № 3. С. 59-79.
5. Нестик Т. А. Социальный капитал организации: социально-психологический анализ. Ч. 1. *Психологический журнал.* 2009. Т. 30, № 1. С. 52-63.
6. Свенцицкий А. Л., Казанцева Т. В. Повседневное просоциальное поведение личности как накопление социального капитала. *Вестн. СПб ун-та. Сер. 12. «Психология. Социология. Педагогика».* 2015. № 2. С. 45–55.

7. Татарко А. Н. Социальный капитал как объект психологического исследования: монография. М.: МАКС Пресс, 2011. 174 с.
8. Шаталова Н. А. Становление субъективных представлений о социальном капитале у обучающейся молодежи как актуальная проблема современного высшего образования. *Известия Юго-Западного государственного университета. Серия: Лингвистика и педагогика*. 2017. Т. 7, № 4(25). С. 168–173.
9. Шихирев П. Н. Природа социального капитала: социально-психологический подход. *Общественные науки и современность*. 2003. № 2. С. 17–32.
10. Bauernschuster S., Falck O., Heblich S Social capital access and entrepreneurship. *Journal of economic behaviour and organisation*, Vol. 76, 2010, p. 821–833.
11. Kim P. H., Aldrich H. E. Social capital and entrepreneurship. *NOW publishers Inc.*, USA 2005, 52 p.